

S. Nagy Katalin

ALBERTO GIACOMETTI ÖNARCKÉPEI

2018-04-08 | ESSZÉ

Alberto Giacometti már tizenöt éves korában festett olyan önarcképet, melyet számon tart a művészettörténet. Szembenéző mellkép, nyitott, nagy szemmel, csodálkozó, figyelmes tekintettel; a dacos száj körül határozott vonások. Tizenhét éves korából több rajza ismert, ezek kiállításokon is gyakran szerepelnek. Az egyikén már feltűnik az a jellegzetes boglyas, magas hajkorona, ami élete végéig látható a róla készült rajzokon és fotókon. Tizenhét esztendősen azon a mellkép-rajzán is, ahol testével balra fordul, arca azonban szembenéz, nyitott szájjal önmagát figyeli a tükörben. Mellkasához emelt, energikus jobb kezében munkaeszköze. Haja mintha fodrozódó víztükör volna, sok-sok izgága hullámvonal. Mögötte az üres falon saját sötét árnyéka, jelezve, hogy tele van kétellyel, szorongással. (Későbbi írásaiban ezt rögzíti, és róla szólva mások is kiemelik visszatérő sötét gondolatait, állapotait.) 1918-ban készült az önarckép, amelyen ülve jobbra fordul, de elszántan, keményen visszanéz. Kezében itt is mestersége eszköze, épp árnyékol egy felületen. Megállt, egész teste merev kissé, világító szeme és szerteágazó haja belső feszültségeit tükrözi. A háttér, az értelmes fiatal arc és a puha kabát fény-árnyék viszonyai megerősítik a kamaszból áradó erős érzelmeket. És egyértelművé teszik a rendkívüli tehetséget, kifejezőkészséget és a korán megszerzett szakismeretet.

génjeiben hordozta

Giacometti (1901–1966) hétévesen kezdett rajzolni. Tizenegy-tizenkét éves korában Dürert és Rembrandtot másolta apja könyveiből. Tizennégy évesen készítette első szobrát Diegóról, az öccséről

(aki Giacometti haláláig rendszeres modellje marad). Génjeiben is hordozta a késztetést: apja, Giovanni Giacometti (1868–1933) számon tartott svájci olasz impresszionista festő. Apja unokatestvére, Augusto Giacometti (1877–1947) festette 1933-ban a zürichi Grossmünster üvegablakait. Alberto szívesen figyelte, ahogy apja a magas hegyek közötti lakóhelyükön a tájban festett. Környezetükben is sok a művész, Giacometti keresztapja Cuno Amiet (1868–1961) svájci fauve, expresszionista festő, akinek korai szimbolista művei erősen hatottak a tizenévesen rajzolni, festeni kezdő Giacomettire. (Több könyv és svájci kiállítás mutatta be Giovanni Giacometti és Cuno Amiet szakmai kapcsolatát és barátságát). Öccsének, Diegónak Ferdinand Hodler a keresztapja, a 20. század első negyedének legbefolyásosabb svájci művésze, aki

gyakran látogatta meg a Giacometti családot és kísérte figyelemmel a gyerekek munkáit. Alberto ceruzával és ecsettel bebarangolta és megörökítette a völgyet, a hegykoszorút, rögzítette szülőhelye látványait.

Giovanni Giacometti önarcképe

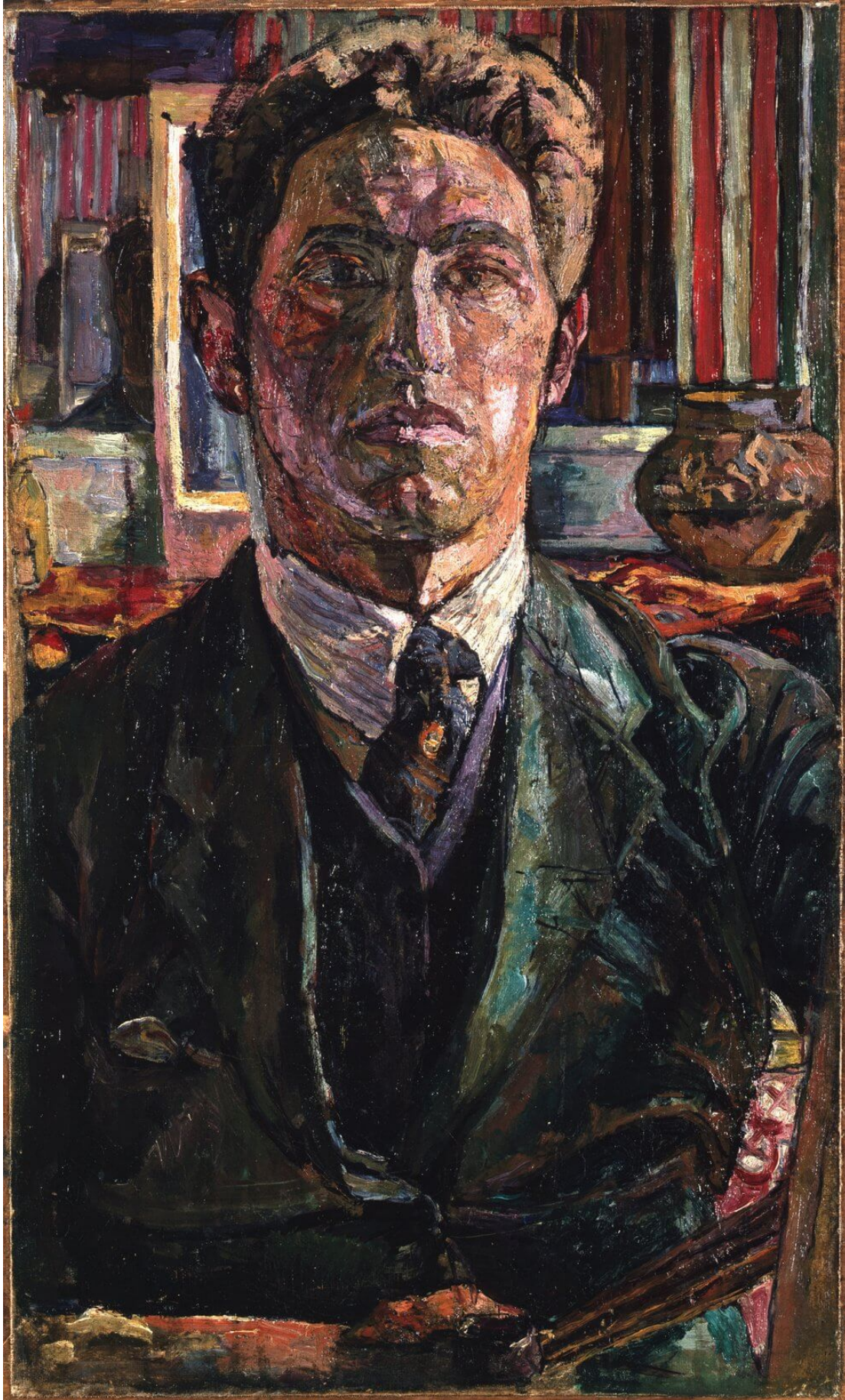
Apja számtalan festményen, rajzon örökítette meg családtagjait, négy gyermekét. Így a kicsi Albertóról is ismerünk apja által készített portrékat. Giacometti gyerekkorára mint boldog időszakra emlékezett, anyjával és testvéreivel bensőséges kapcsolatot

ápol. Apja munkáin derűs, kiegyensúlyozott családi viszonyokat látunk, és legidősebb fiát szebbnek, harmonikusabbnak láttatja, mint az önmagát. Giacometti később úgy emlékszik, hogy túlzottan magabiztos, arrogáns kamasz volt, ekkori önarcképein ilyennek mutatkozik, és csak tizennyolc éves kora után kezdődött az elbizonytalanodás.

Életrajzírója, James Lord szerint „senki sem kételkedett Alberto zsenialitásában”.

szorongató magány

1920-ban elkísérte zsűriző apját Velencébe. Jacopo Tintoretto „csodálatos felfedezés volt számomra, egy új világra nyíló függöny”, Padovában – írja – „Giotto ereje ellenállhatatlanul hatott rám”. Ez a két meghatározó élmény is hozzájárult, hogy elhagyta Stampát, a kis hegyi falut és a gondoskodó anyát, a szép arcú, derűs, erős Anettát, a „kősziklát” (ahogy mindenki nevezte őt), aki élete végéig modellje maradt. Párizsba költözött, a Montparnasse-on lévő Academie de la Grande Chaumiére-ben tanult, Antoine Bourdelle, a népszerű emlékmű szobrász tanítványa lett. Egy évvel fiatalabb testvére, Diego, anyjuk tanácsára követte Párizsba, ő is szobrászatot és festészetet tanult, abban az időben készült munkáikat néha nehéz megkülönböztetni. 1925-ben együtt béreltek műtermet a rue Hippolyte-Maindron-i szobrászati stúdióban, ott éltek, dolgoztak életük végéig. Alberto a négy évtized alatt számos rajzán örökítette meg műtermét, nagyon sok ülő portrét készített abban a környezetben modelljeiről, családtagjairól és önmagáról is. Ezeken a műtermi önarcképeken jelenik meg először a szorongató magány, ami későbbi szobrainak jellegzetessége.

Alberto Giacometti: Önarckép

1921-ben festette egyik legismertebb önarcképét. Furcsa pózban, féltérdre ereszkedve ül egy sárga faszéken az állvány előtt, felemelt keze megállt a vásznon festés közben, másik kezében combjának támasztva a színes paletta és egy fehér rongy. Öltözékén és a háttéren felismerhető apja, Giovanni élénk színvilága és festésmódja. Ekkor húszéves, de idősebbnek látszik. Arca, szája, szeme dacos, kemény, elszánt, ugyanakkor elégedetlen, gyanakvó is. Giacometti később sokféle formában fogalmazza meg: „Bármit is hozzak létre, az csupán halvány lenyomata lesz mindannak, amit látok, s a siker mindig messze elmarad majd a kudarc mögött, vagy talán a siker mindig egyet jelent a kudarccal.” Ez az expresszív, zárt kompozíciójú önarckép mintha az idézett vallomás vizuális megfelelője volna. A fiatal férfi feszegeti a kereteket: hajkoronája felül kilóg a képből és mindkét lábfeje folytatódik alul, a képkereten túl. Számomra ez a két erőteljes, sötét cipő megidézi későbbi vékony, magasba törekvő szobrainak szokatlanul vastag, erős talpát. A fiatal festő munkája inkább a századelő önarcképeinek felfogását tükrözi, kevésbé mutatható ki kapcsolat későbbi jellegzetes emberábrázolásaival. Mégis, ez a Kunsthaus Zürichben őrzött festmény meglepően érett alkotás.

Alberto Giacometti: Önarckép

A húszas években párizsi életük berendezésekor legfőbb modellje öccse, Diego, akiről a rajzok, szobrok mellett közös portrékat is készített. Sokan hasonlítják kapcsolatukat a Van Gogh testvérek, Vincent és Theo bensőséges viszonyához. Ekkoriban festett

önarcképei a pályakezdés határozottságát, az alkotás iránti elkötelezettséget mutatják. Festői értékük is jelentős, már ezek is igényesebb, elmélyültebb munkák, mint apjának tehetséges, műves, de közel sem olyan eredeti képei. (Kitűnően illusztrálják, mi a különbség a tehetséges művész és a zseniális alkotó között.)

1926-tól a Salon des Tuileries-ben rendezett látványos afrikai és óceániai szobrászati kiállítás után plasztikai nyelvében is fordulat következik, a mágikus totemek hatására szürrealista látomásokat teremt; Diegóról készített mellszobor-sorozata már ilyen. 1927-ben költözik a műterembe, ahol élete végéig dolgozik, ekkor rendezték első kiállítását egy zürichi galériában. A fotókon arca, kéz- és testtartása ugyanolyan kemény, mint amilyenek rajzain és akvarelljein láttatja önmagát. 1929-ben szerződött Pierre Loebbel, a szürrealisták kedvenc kereskedőjével. 1931-ben csatlakozott André Breton szürrealista csoportjához (ahonnan 1935-ben kiutasították fejek iránti érdeklődése miatt, de továbbra is fontosak munkáiban a szürrealista eljárások, az álomszerű látomások). 1932-es első párizsi önálló tárlatán állította ki azokat a szobrait, amelyeket „mozgó és némító tárgyaknak” nevezett.

gyűrődések, mélyedések

A harmincas évek elején egyik önarcképén szokatlanul szigorúnak, férfiasnak, energikusnak festi önmagát. Mereven szembenéz, nagyon egyenes tartású, válla

és tömött hajkoronája szétfeszíti a keretet. Ezáltal az arc, a test szinte tapintható közelségbe kerül a nézővel. Jobbról erős a fényforrás, fehér folt az arcon, balról árnyékban, mintha énje sötét oldalát fedné el és fedné fel egyszerre. A fény-árnyék kontraszt a zsúfolt háttéren is jelen van. Az ingnyakon és a felöltőn is ugyanez a kettősség. A kép alsó részét a karja, keze határolja. Sok minden van a környezetében, a színek felfokozottak, a festésmód expresszív, ruházata is nyugtalan. Még nincsenek a negyvenes évei közepétől jellegzetes szarkalábak, mély barázdák az arcon, de már olyan gyűrődések, mélyedések láthatók, amelyek előre vetítik a fakéreg, elefántbőr-szerű Giacometti-arcokat. 1929-ben jelent meg az első Giacomettit méltató kritika a Bataille legendás folyóiratában, a Documents-ben. Írója, a francia író, etnológus Michel Leiris fétistárgyaknak nevezi Giacometti szobrait. Mintha ez a különös és nem kicsit vad önarckép is hasonlana azokhoz.

Annette Giacometti fotója © Giacometti Estate

1927-ben kubista mellszobrot készít magáról három egymásra helyezett geometrikus alakzattal. A legfelső szabálytalan idomon, a fejen bevéselt hullámzó vonalak az arc részleteinek jelzései.

Az 1930-as évek elején találkozik Picassóval, aki már elmúlt 50 éves. Barátságuk a negyvenes évek elejéig tart, mivel a zárkózott, visszahúzódó Giacometti egyre nehezebben viseli Picasso exhibicionizmusát, uralkodói természetét. Mindketten vonzódtak a törzsi kultúrák plasztikáihoz és mindkettőjüket foglalkoztatta, hogyan lehet újszerű térábrázolást létrehozni (2016-ban volt a Musée Picasso Paris-ban Picasso-Giacometti kiállítás a két eltérő temperamentumú művész ikonikus alkotásaiból).

Az 1930-as évek végén Giacometti abbahagyta a szürrealista és az absztrakt plasztikai formálást, visszafordult a figurativitáshoz. Önmagáról és Diegóról is nyugtalan fejrészleteket és a közös műteremben ülő egészalakos rajzokat készített.

szorgalmas és konok

1941-ben találkozott Sartre-ral és Beauvoirral. Az egzisztencialista irodalom és filozófia nagy hatással volt gondolkodásmódjára. Barátságuk hozadéka, hogy Sartre esszét írt Giacometti művészetéről (ez először 1948-ban jelent meg New Yorkban a szobrász kiállítására készült katalógusban). „Nem ismerek senkit, aki olyan érzékeny az arcok és a gesztusok mágiájára”, mint ő, írta bevezető mondatként. Szorgalmas és konok embernek nevezi Giacomettit, „kevély akarataról” szól és „ősöreg arcáról”. A negyvenes évek elején készült önarcképein valóban ősöregnek vagy még inkább időtlennek mutatta magát. „A hagyománnyal szembeforduló Giacomettinek sikerült visszahelyezni a szobrokat egyfajta képzeletbeli osztatlan térbe. A viszonylagosság elfogadása révén jutott el a tökéletes megoldáshoz. Ő volt az első, aki meg mert tenni, hogy úgy formázza az embert, ahogyan az életben is látja, azaz némi távolságtartással” – írta Sartre.

A háború alatt el kell hagynia Párizst, visszaköltözik Svájcba. 1942-ben ismerkedett meg Genfben a nála 22 évvel fiatalabb Annette Armmal (1946-tól együtt éltek Párizsban, 1949-ben vette feleségül. Gyermeük nem volt.) Számos rajzának, szobrának Annette a modellje (legismertebb az 1962 és 1965 között készült nyolc mellszoborból álló sorozat).

Alberto és Annette Giacometti, Alexander Liberman fotója

1942-1945 között Giacometti egy genfi hotel kis szobájában élt és gombostűfej méretű portrékat, figurákat alkotott, melyeket aránytalanul nagy talapzatra helyezett. Haláláig alkotott magas, vékony plasztikai is szilárd, erős talapzaton állnak. 1945 szeptemberében tért vissza Párizsba, ahol folytatódik barátsága Sartre-tal. Költők, írók műveihez készített illusztrációkat (például René Char, Jean Genet, Paul Eluard és sokan mások). Az egzisztencialista művészek a háború utáni képzőművészek közül Giacomettit tartották fő képviselőjüknek. Van egy sokat reprodukált fotó az egzisztencializmus népszerűségének időszakából, melyen alul Giacometti balra néző profilja látszik egy nagyméretű mellszobor mellett, ezt sokan önarcképnek tekintik.

Nemcsak a részletekben felfedezhető hasonlóság – szerteágazó, magas haj, nyitott száj, éles áll, megtépázott bőrfelület –, hanem az élő arcot és a szobor arcát átható magány, szorongás, küzdelem, a lét abszurditása, ugyanakkor az ember szabad választásai miatt.

A tágas, nyitott terekbe állított törékeny, szinte testetlen alakjaival az ember „létbe vetettségét”, végtelen magányát jelenítette meg. „Nincs a szépségnek más eredője, mint az a bizonyos seb, amelyet minden ember magában hordoz... Giacometti művészetének célját abban látom, hogy ezt a minden lényben, sőt minden dologban meglévő titkos sebet felmutatja, hogy általa megvilágosodhassanak” – írta Jean Genet, az abszurd színház egyik legismertebb képviselője. Giacometti csökkentett színpalettával festett mellképet az íróról, az alak feszült körvonala a szobrász plasztikáinak különlegesen megmunkált felületeit idézi.

menekül előre

1950-ben a baseli Kunsthalléban, 1951-ben a párizsi Galerie Maeght-ben nyílt kiállítása, ezután népszerűsége töretlen. Az 1962-es Velencei Biennálé szobrászati fődíja meghozta számára a világsikert. „Amennyire lehetett, nem hagytam, hogy az életembe beférkőzzön a siker és az elismerés. De lehet, hogy a sikert épp így a legkönnyebb elérni – ha menekül előre az ember.”

Giacometti egyik fő érdeklődési területe az emberi fej volt, különösen az 1934-ben készült *Fej-Koponya* után. Állandó modelljein, családtagjain, barátain kívül sok mindenkit megmintázott. 1951-től haláláig dolgozott „Sötét fejek” sorozatán.

Sokan úgy gondolják, hogy minden (jelentős) mű valójában önarckép. Giacometti is így nyilatkozott egy 1932-ben készült, palotát ábrázoló szobráról: „A piros deszkán elhelyezkedő tárgyról semmit sem tudok mondani, önmagamot látom benne.”

Azok a hosszúkás, valószerűtlen törékenységükben is masszív, álló, lépő, előre dőlt figurák, akiket Giacometti 1945 után teremtett, ugyanazokat a gondolatokat, szellemiséget sugallják, mint a szobrász önarcképei és műteremrajzai. „Arcok és

gestusok mágiája” – ahogy Sartre fogalmazott, „mindig félúton a semmi és a lény között”. Furcsán magányosak, távoliak, csendesek, szabálytalanok, szinte megközelíthetetlenek és mégis intímek, intenzívek. Súlyosak és súlytalanok.

Alberti Giacometti: Masírozó férfi

1959-ben írta Giacometti: „Azt kérdezik, mik a művészi intencióim az emberábrázolásban. Nem igazán tudom, hogyan válaszolhatnék erre. ... S bár tudom, hogy – teszem azt – lehetetlen megformálnom, lefestenem vagy megrajzolni egy fejet olyannak, amilyennek látom, mégiscsak erre törekszem. Bármit is hozzak létre, az csupán halvány lenyomata lesz mindannak, amit látok.”

1966 januárjában, 65 évesen halt meg, a szülőfalujához közeli svájci kórházban. A tizenegyezer láb magas hegyek közötti Bergell-völgyben, Borgonovóban van a sírja, szülőfaluja, Stampa mellett. Ez a táj is egyszerre materiális és immateriális, valóságos és valószerűtlen, mint Giacometti munkái.

felső kép | Fotó: Gordon Parks, pinterest.com